

UTJECAJ INDUSTRIJE NA PROMJENE U AGRARNOJ PROIZVODNJI I RASPORED KOOPERANATA — NA PRIMJERU »PODRAVKE«

DRAGUTIN FELETAR

Uvod

S obzirom na važnost industrijalizacije, kao i sekundarnih djelatnosti uopće, za razvoj naše zemlje, osobito u zadnja tri desetljeća, jasno je da i geografi nastoje spoznati i pojasniti ove procese, bilo u okviru specijalizirane industrijske geografije ili u drugim granama geografskih znanosti. Uz ostale mnogobrojne elemente koje proučava industrijska geografija, osobito su zanimljivi međusobni uzročno-posljedični procesi utjecaja industrije na mijenjanje prostora u kojem djeluje i obratno — utjecaja resursa sredine na razvoj i odlike industrije.

Još 1953. godine *Otremba* ukazuje da valja sustavno istraživati ponajprije »veze i ispreplitanje industrijskih funkcija u gospodarskom prostoru«, a *Vrišer* (1973.) naglašava da je nužno »... vrednotiti industriju kot pojav in faktor v geografskem okolju«. I ostali geografi, među ostalim, ističu industriju i procese industrijalizacije kao vrlo izražen i značajan izvor inovacija, koje uporno i razmjerno uspješno mijenjaju dotadašnje odnose u jednom prostoru. Prema *Borcherdtu* (1961.) »inovacija je proces plošnog ili linijskog širenja iz nekog središta prema vani; širenje se obavlja u skladu s načinom oponašanja, odnosno vrednovanja pojedinih socijalnih skupina; pri tom širenju svladavaju se otpori tradicije«. Važnost ovih inovacijskih procesa ističe i *Ruppert* (sa suradnicima, 1981.) u domeni istraživanja i metodologije socijalne geografije. S tim u vezi postavlja se i vrlo aktualno pitanje zona utjecaja i stupnja centraliteta pojedinih središta iz kojih inovacije zrače, čiji intenzitet upravo najvećim dijelom zavisi od dosega i razvijenosti industrije. Na tom planu već ima popriličan broj vrsnih radova naših geografa, koji sustavno obrađuju metodologiju i primjenu u određivanju utjecajnih zona i stupnjeva centraliteta pojedinih naselja u Hrvatskoj (*Rogić, Crkvenčić, Malić, Laci* i drugi).

Zahvaljujući upravo bujanju industrijskih funkcija (prehrambena, drvna i druge industrije), Koprivnica se razvila u značajno regionalno središte (prema *Crkvenčiću*) ili čak mezoregionalni centar (prema *Kurteku*). *Malić* svrstava Koprivnicu u red centara III. stupnja centraliteta i to s potpunim centralitetom, čije gravitacijsko područje seže znatno izvan općinskih granica. Podravina, a pogotovo područje općine Koprivnica, kraj je karakte-

ristične i razmjerno brze transformacije iz tradicionalnih agrarnih odnosa u prostoru prema industrijaliziranom tipu življenja stanovništva. Najvažniji činilac ove transformacije je, bez sumnje industrija. Važna je činjenica što se u Koprivnici razvila upravo prehrambena industrija, koja se naslanja na lokalnu agrarnu proizvodnju, pa su veze kraja i industrije čvršće, a time i međusobni utjecaji.

Svrha je ovoga rada da ukaže tek na neke elemente međusobnih veza i utjecaja razvijenog koprivničkog prehrambeno-industrijskog kompleksa i agrarne sredine Podravine, a prvenstveno na utjecaj industrije na promjene u korištenju obradivih površina, na intenzitet i strukturu kooperativne proizvodnje, te na promjene u rasporedu kooperanata — sve to na primjeru SOUR-a »Podravka« kao najvažnijeg faktora inovacijskih procesa u Podravini.

Stupanj razvijenosti agroindustrijskog kompleksa kao faktor inovacijskih procesa

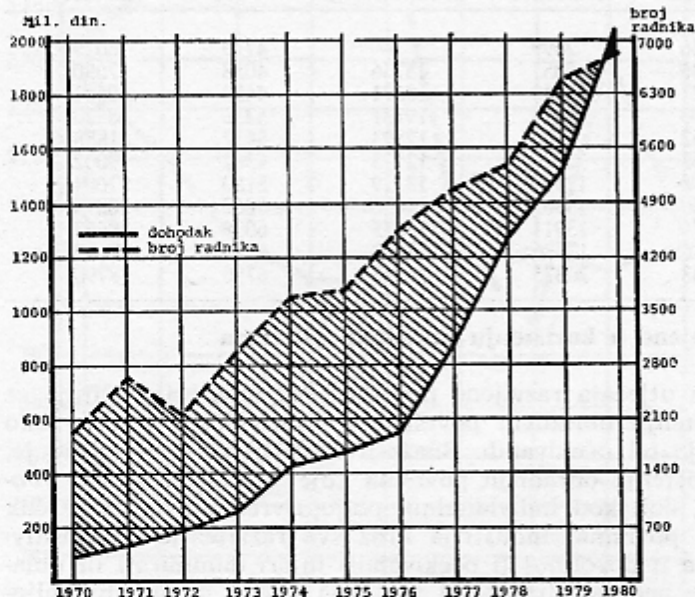
Zahvaljujući brzom razvoju proizvodnje i poslovanja, »Podravka« je, osobito od 1957. godine do danas, postala snažni izvor inovacija i osnovni motor unapređivanja agrarne proizvodnje u Podravini.

Tablica 1. Kretanje osnovnih pokazatelja poslovanja i zaposlenosti u SOUR-u »Podravka« Koprivnica od 1970. do 1980. godine. Izvor: zaključni računi za spomenute godine.

Godina	Eksterni ukupni prihod	Dohodak mil. din.	Posto doh/UP	Broj zaposl.	Dohodak po radniku 000 din.
1970	390	95	25,6	1963	48
1971	540	115	22,2	2577	45
1972	1170	199	19,1	2116	68
1973	1520	248	16,4	3017	81
1974	2070	413	19,8	3705	112
1975	2670	466	17,6	3754	124
1976	3510	550	15,6	4616	114
1977	4650	873	18,7	5063	167
1978	5770	1270	22,0	5448	226
1979	7511	1516	20,2	6451	238
1980	10090	2045	20,3	6872	298

U zadnja dva desetljeća »Podravka« se razvila u jednu od najvećih jugoslavenskih radnih organizacija u okviru prehrambene industrije — godine 1970. bila je na 91. mjestu po ostvarenom ukupnom prihodu, a 1979. već na 24. mjestu. Fizički obujam proizvodnje rastao je u zadnjih deset godina po stopi od 10,8 posto, a proizvodnost (produktivnost) rada 5,8 posto, što je znatno iznad republičkih i granskih prosjeka. U istom razvojnem razdoblju (1970—1980) investicijska ulaganja rasla su po prosječnoj godišnjoj stopi od 38 posto, tako da su u prosjeku godišnje otvarane dvije nove tvornice, a na tržište se lansiralo po 30 do 40 novih proizvoda (mahom rezultat vlastitog istraživanja u RO »Podravka-Institut«). Ako se uzme

u obzir i interna realizacija između pojedinih OOUR-a, onda su »Podravka-ši« 1980. godine ostvarili ukupni prihod od gotovo 18 milijardi dinara i proizveli više od 265.000 tona raznovrsne robe (oko 500 vrsta prehrambenih i oko 300 vrsta farmaceutsko-kemijskih proizvoda).

1. Kretanje dohotka i broja zaposlenih u SOUR-u »Podravka« Koprivnica od 1970. do 1980. godine Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

1. Income and employment in agricultural-industrial complex »Podravka«, Koprivnica 1970—1980. Source: Year-end accounts, 1970—1980.

Prisustvo ovakvog proizvodnog giganta svakako ima vrlo velik utjecaj na unapređivanje agrarne proizvodnje u Podravini i na ubrzanje procesa diferencijacije seoskih domaćinstava u pravcu robne tržišne produkcije. To tim više što je koprivnička prehrambena industrija organski izrasla iz agrarnih potencijala svoje uže okolice, te su veze »Podravke« i Podravine interesno čvrste i stabilne. Međutim, stvarne sirovinke potrebe »Podravke« već odavno su prerasle mogućnosti i domete agrarne proizvodnje koprivničke općine i Podravine, pa se utjecajne (i zavisne) zone njezina sirovinskog opskrbljavanja šire u gotovo sva važnija produkcijska agrarna područja u našoj zemlji.

Sirovinke potrebe »Podravke« (kao što se vidi iz Tablica 2) vrlo su velike i one rapidno rastu, pa iz toga razloga postoje mnogobrojne mogućnosti (međusobnog) utjecaja na promjene u prostoru (osobito užeg područja). Iako su ti utjecaji znatni, analiza stvarnih efekata širenja inovacija pokazuje da promjene u prostoru nisu toliko izražene koliko bi se s obzirom na proizvodne i ekonomske potencijale »Podravke« realno moglo očekivati. To, prije svega, znači da se u razvojnoj politici nije vodila adekvatna briga i o razvijanju sirovinke osnovice, te da će se inovacijski procesi u idućem razdoblju (vjerojatno) intenzivirati kako bi se nadoknadilo propušteno.

Tablica 2. Kretanje fizičkog obujma proizvodnje u SOUR »Podravka« od 1970. do 1980. godine, te u nekim karakterističnim OOUR-ima izravno vezanim na suradnju sa selom. Izvor: zaključni računi za spomenute godine.

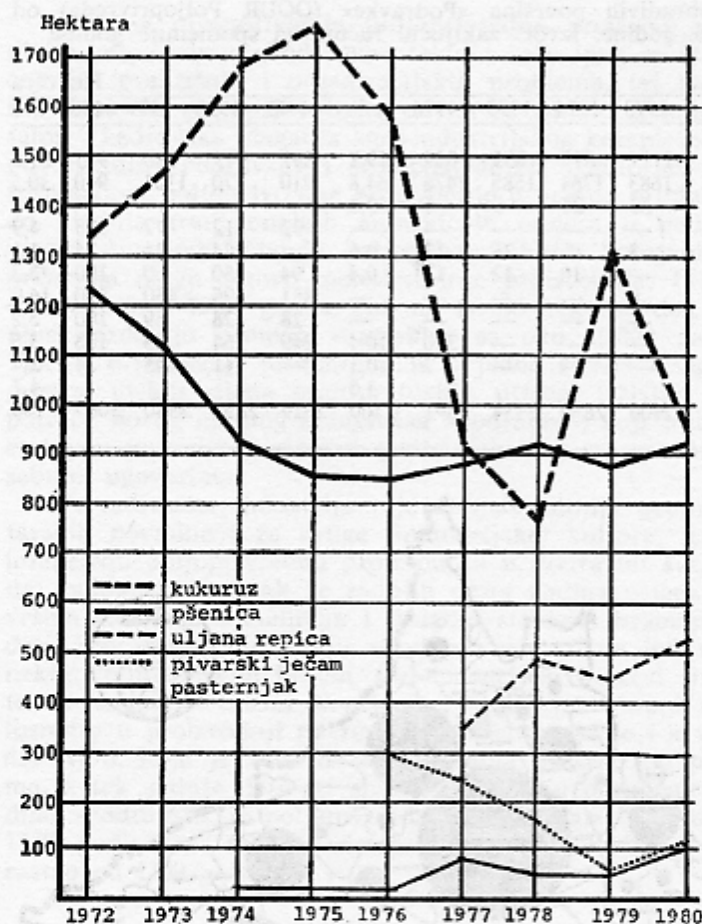
	Tone				
	Ukupno	OOUR Klaonica	OOUR Kooperacija	OOUR Voće	OOUR »Kalnik« (povrće)
1970	30346	2699	—	4779	8019
1971	121136	5057	15736	4058	7690
1972	142227	5143	18671	4450	9661
1973	147493	6064	19131	5236	8520
1974	158852	5225	12593	5437	11888
1975	158953	5770	12115	4362	9002
1976	195098	12479	13319	5180	7604
1977	215150	13863	19436	5262	10895
1978	225571	15011	19275	6058	8662
1979	230586	17536	25073	6275	7669
1980	265343	20375	25416	6756	8790

Promjene u korištenju obradivih površina

Najizravniji odraz utjecaja razvijene prehrambene industrije očituje se na promjene u korištenju obradivih površina u koprivničkoj općini, iako su te promjene manje od očekivanih. Snažniji i očitiji utjecaj vidljiv je, dakako, u načinu korištenja obradivih površina koje su vlasništvo RO »Podravka-Poljoprivreda«, dok kod individualnih poljoprivrednika (a tu je čak 92 posto raspoloživih površina) industrija kroz sve razvijenije kooperativne odnose nije uspjela u dovoljnoj (i očekivanoj) mjeri eliminirati ili ublažiti negativne utjecaje neorganiziranosti i nesklada cijena na tržištu poljoprivrednim proizvodima.

Utjecaj industrije na prostorni raspored vlastitih obradivih površina nije mogao biti značajniji, jer su naslijeđeni stari posjedovni odnosi, tako da je »Podravka« procesima integracije udružila uglavnom bivše »gmajne« i površine nekadašnjih poljoprivrednih zadruga. Ipak zahvaljujući prvenstveno nastojanjima jačanja vlastite sirovinske baze (pod utjecajem industrije), »Podravka« svake godine sistematski otkupljuje stotinjak hektara zemljišta od individualnih poljoprivrednika i time donekle mijenja vlasničku strukturu, a u novije vrijeme potiče i potpomaže započete akcije komasacije (s agromelioracijskim zahvatima). Uz to, upravo OOUR-i iz finalne prehrambene proizvodnje odvojili su velika sredstva za hidromelioracijske radove na vlastitim obradivim površinama »Podravke« — ti su radovi skromno otpočeli 1969. godine kod Đelekovca, te je do 1980. hidromeliorirano čak 1920 hektara oraničnih površina. Na taj način je stvorena osnovica za suvremenije poljoprivredno privređivanje na oko 4000 hektara zemljišne površine, od kojih je oko 3100 hektara oraničnih. Da nije bilo izravne sprege industrije i poljoprivrede, nedostajalo bi financijske snage za ovakve skupe melioracijske radove.

Zapaženiji utjecaj na promjenu strukture sjetve ratarskih kultura, industrija (ne samo »Podravka«) izvršila je u koprivničkoj općini tek u zadnjem desetljeću. Iako na ovu strukturu prvenstveno utječu cijene, ipak i sigurnost otkupa (odnosno sprega s industrijom) ima sve veće značenje.

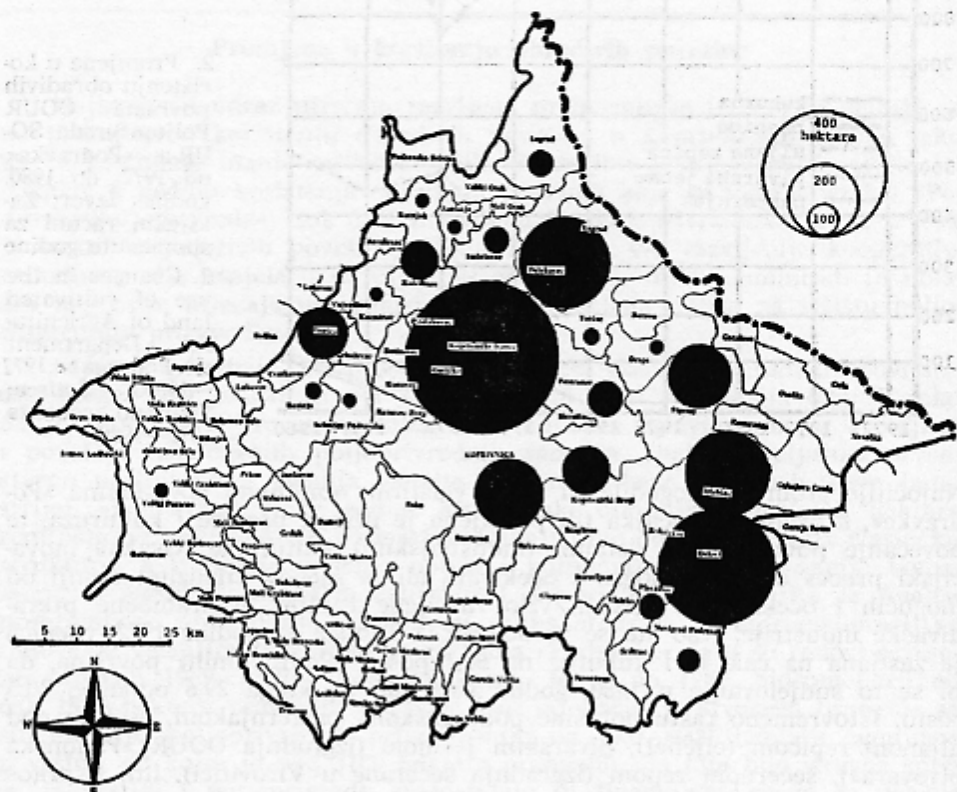
2. Promjene u korištenju obradivih površina OOUR Poljoprivreda SOUR-a »Podravka« od 1972. do 1980. godine. Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

2. Changes in the use of cultivated land of Agricultural Department of »Podravka« 1972—1980. Source: Year-end accounts 1972—1980.

Najočitije promjene dogodile su se na vlastitim obradivim površinama »Podravke«, a osnovna značajka tih promjena je uzmak pšenice i kukuruza, te povećanje površina pod ostalim (industrijskim) kulturama. Ovakav inovacijski proces očito se mogao i očekivati, ali je njegov intenzitet manji od mogućih i očekivanih utjecaja vrlo razvijene i blize prehrambene prerađivačke industrije. Kao što se to očituje iz Tablice 3., godine 1972. pšenica je zasijana na čak 46 i kukuruz na 50,1 posto »Podravkinih« površina, da bi se to sudjelovanje u 1980. godini smanjilo na svega 29,6 odnosno 30,5 posto. Istovremeno rastu površine pod graškom, pasternjakom, osobito pod uljanom repicom (cijene!), pivarskim ječmom (izgradnja OOUR »Panonska pivovara«), šećernom repom (izgradnja šećerane u Virovitici), itd. Usprkos naznačenim promjenama, očito je da »Podravka« još sinhronizirano ne razvija poljoprivrednu proizvodnju na vlastitim površinama u skladu s potrebama svojih (i drugih) prerađivačkih kapaciteta, nego (promjenljivi) dohodovni odnosi imaju vrlo veliko, pa ponekad i presudno značenje. U prostornoj slici širenja novih proizvodnji nema nekih zakonitosti, jer su udaljenosti neznatne.

Tablica 3. Korištenje obradivih površina »Podravke« (OOUR Poljoprivreda) od 1972. do 1980. godine. Izvor: zaključni računi za spomenute godine

Kultura	1972	‰	1973	1974	1975	1976	‰	1977	1978	1979	Hektara	
											1980	%
Pšenica	1230	46,0	1111	915	853	859	29,7	897	919	880	915	29,6
Kukuruz	1340	50,1	1683	1764	1585	1476	54,8	910	770	1301	940	30,5
Soja	—	—	53	25	5	5	0,2	—	—	—	—	—
Grašak	—	—	—	—	—	—	—	92	112	77	150	4,9
Mahunjače	18	0,7	3	—	75	17	0,6	—	44	34	34	1,1
Pasternjak	—	—	—	10	12	13	0,4	94	50	50	100	3,2
Uljana repica	—	—	6	—	—	—	—	351	495	450	520	16,9
Šećerna repa	—	—	—	—	—	—	—	28	28	59	100	3,2
Pivar ječam	—	—	—	—	—	300	10,4	249	164	43	108	3,5
Zob	—	—	—	—	—	7	0,3	—	41	45	74	2,4
Ostalo	—	3,2	—	—	—	—	3,6	—	—	—	—	4,7
Oranice	2671	100	2900	2850	2934	2891	100	2629	2899	3980	3085	100

3. Raspored vlastitih zemljišnih površina RO »Podravka-Poljoprivreda« u koprivničkoj općini 1981. godine. Izvor: Posjedovne knjige OOUR Poljoprivreda
 3. Distribution of land owned by Agricultural Department of »Podravka« in the Koprivnica comune, 1981. Source: Property records of Department for Agricultural production.

Dok je diverzifikacija poljoprivredne proizvodnje na vlastitim obradivim površinama »Podravke« tekla i teče ipak relativno brzo i bez značajnijih praktičnih i organizacijskih problema, taj inovacijski proces kod individualnih poljoprivrednika odvija se znatno sporije i uz velika materijalna i kadrovska ulaganja agro-industrijskog kompleksa. Ipak, kooperativno povezivanje »Podravke« i sitnoposjednika, rezultiralo je zapaženom transformacijom poljoprivredne proizvodnje u pravcu produkcije za tržište, dakle do kidanja tradicionalnih autarkičnih odnosa u podravskom agraru. Na površinama individualnih poljoprivrednika u koprivničkoj općini kukuruz preuzima ulogu gotovo monokulturne proizvodnje: 1970. je bio zasijan na oko 13.000, a 1980. godine čak na 17.000 hektara, dok je u istom usporednom razdoblju pšenica »uzmakla« sa oko 10.000 na oko 6.100 hektara. Takvoj orijentaciji pridonijela je s jedne strane višegodišnja politika razmjerno niskih cijena pšenice (dakle, utjecaj tržišta), ali s druge strane i potrebe novog mesnog kompleksa »Podravke«, koji treba sve više kvalitetne stoke — pa valja proizvesti i više kukuruza za tov, što je stimulirano posebnim ugovorima.

Prerađivačka industrija nije uspjela bitnije promijeniti korištenje ratarskih površina i za druge (industrijske) kulture, jer (među ostalim) za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju u Podravini sve više nedostaje (mlade) radne snage. Ipak se zadnjih deset godina osjeća određeni porast površina zasijanih djetelinom i drugom stočnom hranom (što je opet podređeno stočarstvu i utjecaju »Podravkine« mesne industrije), te povrćem i nekim industrijskim biljem. Ovi inovacijski procesi šire se dosta pravilno, te su najjači u blizini Koprivnice, a slabije izraženi na dijelovima općine (osobito u proizvodnji povrća). Slična situacija je i s voćarstvom i vinogradarstvom, koje je kroz duži niz godina opadalo po proizvodnim rezultatima, a tek zadnje dvije-tri godine najavljuju određenu renesansu (1975. godine »Podravka« je poljoprivrednicima prodala 5.000 sadnica vinove loze a 1980. godine već 65.000 sadnica, dok je istovremeno broj sadnica voća porastao od 1200 na 6500).

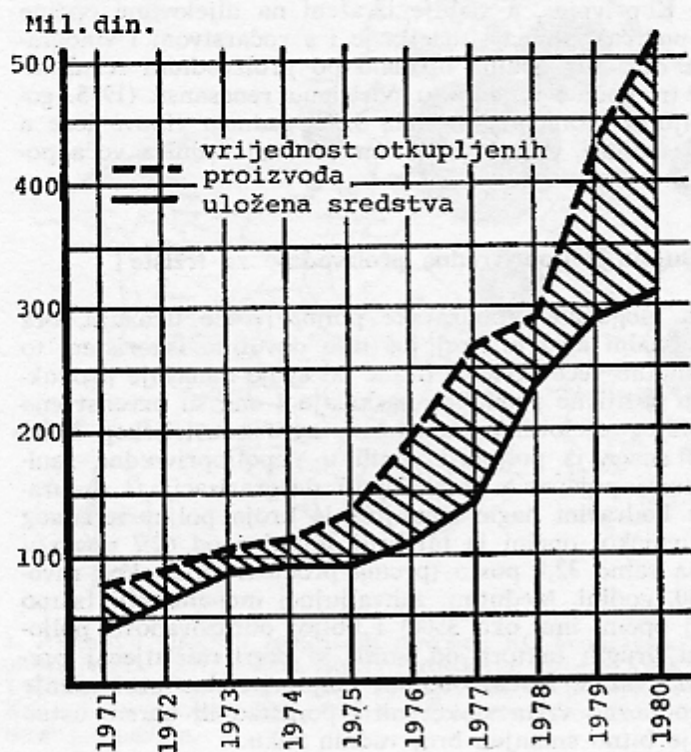
Promjene u obujmu poljoprivredne proizvodnje za tržište

Analize proizvodnih mogućnosti podravske poljoprivrede ukazuju, bez sumnje, da ovaj tradicionalni agrarni kraj još nije dovoljno iskorišten, to jest da bi mogao dati znatno veće količine hrane od svoje današnje produkcije. Međutim, određene pozitivne promjene naslućuju i one su prvenstveno rezultat sve organiziranijeg djelovanja razvijenog agro-industrijskog kompleksa. Transfer radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja (sa svim popratnim pojavama koje donosi deagrarizacija i deruralizacija) izazvao je i u Podravini naglo smanjivanje broja poljoprivrednog stanovništva — u koprivničkoj općini je taj broj smanjen od 62,7 posto u 1961. (prema popisu) na samo 32,1 posto (prema procjeni Općinskog zavoda za statistiku) u 1980. godini. Međutim, zahvaljujući mehanizaciji (samo traktora u koprivničkoj općini ima oko 3500) i boljoj obrazovanosti poljoprivrednika, kao i nizu drugih faktora od kojih je pozitivni utjecaj prehrambene industrije vrlo važan, fizički obujam poljoprivredne proizvodnje je kod većine kultura odnosno vrsta stoke čak i porastao ili barem ostao na ranijoj razini, iako je bitno smanjen broj radnih ruku.

Važna značajka sadašnjih tokova u poljoprivrednoj proizvodnji kooprivničke općine jeste brža orijentacija na produkciju za tržište i specijalizacija robnih proizvođača na manji broj kultura (odnosno vrsta stoke), kao i daljnja diferencijacija među seoskim gazdinstvima koju proizvodnja za tržište odnosno ostajanje na autarkičnoj proizvodnji sa sobom odnosi. S tim u vezi čak se i smanjuje broj kooperanata, ali se obujam proizvodnje (uglavnom) povećava.

Tablica 4. Kretanje vrijednosti otkupljenih proizvoda uloženi sredstava i broja kooperanata RO »Podravka-Kooperacija« od 1971. do 1980. godine. Izvor: evidencija kooperanata za spomenute godine.

Godina	Vrijednost otkup. proiz.	Uložena sredstva	Posto	Mil. din.
				Broj kooperanata
1971	70,0	44,9	64,1	5121
1972	85,3	55,7	65,3	5026
1973	101,0	70,6	69,9	4201
1974	108,3	84,9	78,6	3631
1975	128,7	85,1	66,1	4120
1976	194,2	109,7	56,5	3472
1977	263,7	147,1	55,8	3473
1978	279,5	234,2	83,8	3370
1979	421,9	280,1	66,4	3321
1980	513,1	302,2	58,8	3504

4. Kretanje vrijednosti uloženi sredstava i otkupljenih proizvoda OOUR Kooperacija SOUR-a »Podravka« od 1971. do 1980. godine. Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

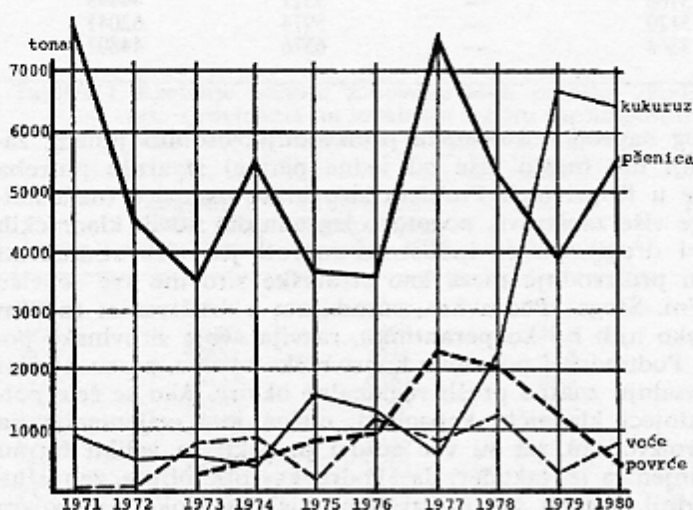
4. Investment and productivity totals for Department for CO-Operation with farmers of »Podravka« 1971-1980. Source: Year-end accounts 1971-1980.

Veze, a prema tome i utjecaji prehrambene prerađivačke industrije i robnih proizvođača poljoprivrednih sirovina sve su čvršće, razrađenije i dugoročnije. Međuovisnost između uloženi sredstava u kooperativnu proizvodnju i vrijednosti otkupljenih proizvoda je očita (Tablica 4.), pa je ratarsku i osobito stočarsku proizvodnju kod individualnih poljoprivrednika potrebno pratiti s prosječno 60 posto društvenih sredstava od ukupne vrijednosti. S druge strane, ovu međusobnu povezanost i utjecaje između industrije i proizvođača sirovine, uvelike limitira i narušava nestabilnost tržišta (cijene) i ograničeni seljački posjed (do 10 hektara), pa su i stvarni dometi te suradnje i proizvodnje različiti i nepredvidivi.

To se naročito osjeća u komparativnoj proizvodnji ratarskih kultura, gdje obujam proizvodnje najvećim dijelom diktira politika cijena, a suradnja s industrijom te odnose tek ublažava. Tako dolazi do padova i skokova u proizvodnji i otkupu, što zapravo ne odgovara niti proizvođaču ni industriji (Tablica 5). Međutim, ipak je činjenica da dolazi do značajne diverzifikacije ratarske proizvodnje u koprivničkoj općini i uspona ukupne proizvodnje,

Tablica 5. Kretanje obujma otkupa osnovnih ratarskih kultura i mlijeka preko RO »Podravka-Kooperacija« od 1972. do 1980. godine. Izvor: Zaključni računi spomenute godine.

Kultura	Tona									
	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	
Pšenica	447	3531	5523	3693	3556	7967	5203	3963	5568	
Kukuruz	402	501	272	1573	1348	519	2191	6789	6533	
Grah	114	458	188	200	53	48	32	63	24	
Bund. koštice	19	12	13	10	12	12	5	2	1	
Konop. sjeme	50	35	41	48	45	—	—	—	—	
Voće	7	734	883	132	1117	791	1156	255	770	
Povrće	—	306	550	888	976	2290	2001	1248	432	
Mlijeko (mil. l.)	2,9	4,9	6,3	8,8	10,5	13,1	12,8	14,1	15,3	

5. Količina otkupljenog kukuruza, pšenice, voća i povrća od individualnih poljoprivrednika preko OOOR Kooperacija SOUR-a »Podravka« od 1971. do 1980. godine. Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

5. Total corn, wheat, fruit and vegetables from individual farmers through Department for Co-Operation of »Podravka« 1971—1980. Source: Year-end accounts 1971—1980.

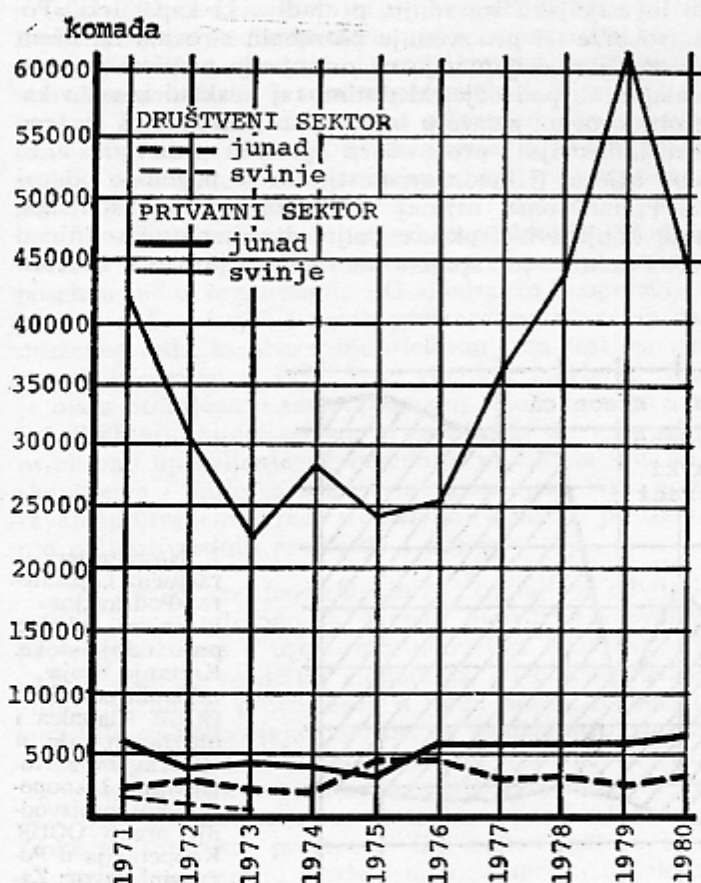
što je prvenstveno rezultat utjecaja industrije. I prostorno dolazi do značajne diferencijacije, jer su promjene u ratarskoj proizvodnji (kako po vrstama, tako i po obujmu i prinosima) značajnije u blizini grada i u plodnoj pridravskoj ravni, dok rubni dijelovi općine i osobito manje agrarno atraktivna Bilo-gora očito zaostaju.

Stočarska proizvodnja, kako ona u vlastitim stajama »Podravke« tako i kod individualnih proizvođača, nešto je manje podložna dnevnim promjenama cijena, jer je ciklus proizvodnje duži a sprega industrije i proizvođača razrađenija i čvršća. Zahvaljujući prvenstveno izgradnji suvremenog klaoničkog i preradivačkog kompleksa »Podravke« u Koprivnici, koji pripada među najproduktivnije u Evropi, podravsko stočarstvo dobilo je novi polet, te bilježi polagani uspon usprkos sve manje raspoloživih (mladih) radnih ruku na selu. Zanimljivo je spomenuti što se kooperativna robna proizvodnja gotovo koncentričnim krugovima (logičan slijed širenja inovacija) širi od grada u sve udaljenija naselja, pa čak dobrim dijelom i u zaostaliye bilogorsko područje, kao i znatno izvan granica koprivničke općine (što dokumentira i kartogram rasporeda kooperanata).

Tablica 6. Kretanje proizvodnje stoke u vlastitim stajama »Podravke«, te otkupa putem RO »Podravka-Kooperacija« od 1971. do 1980. godine. Izvor: zaključni računi za spomenute godine.

Godina	Komada			
	OOOR Junad	Poljoprivreda Svinje	OOOR Junad	Kooperacija Svinje
1971	2321	1998	5590	43771
1972	2723	1016	3775	30703
1973	2324	521	4419	22060
1974	2118	—	4265	28939
1975	4173	—	3840	24865
1976	4664	—	5140	25268
1977	3203	—	5119	36449
1978	3466	—	5327	44498
1979	3120	—	5974	62041
1980	3364	—	6576	44807

Usprkos značajnog napretka, stočarska proizvodnja, osobito junadi, zasad pokriva tek manji dio (nešto više od jedne petine) stvarnih potreba »Podravkine« klaonice u Koprivnici. Problem sirovinske osnovice (nedostatak stoke) ovdje se sve više zaoštrava, pogotovo izgradnjom novih klaoničkih kapaciteta (Bjelovar i drugi), pa će industrija morati još više stimulirati stočare, a problemom proizvodnje mesa kao strateške sirovine sve se više bavi i društvo u cjelini. Stoga »Podravka«, suradnjom s društvenim radnim organizacijama (a preko njih i s kooperantima), razvija svoje sirovinsko područje i znatno izvan Podravine i pogotovo koprivničke općine, pa su njezini utjecaji na ovu proizvodnju znatno prešli regionalne okvire. Ako se žele potpunije iskoristiti postojeći klaonički kapaciteti, nužna je i orijentacija na značajniju vlastitu proizvodnju, pa su već gotovi projekti za veliku farmu stoke kod Hlebina. Činjenica je, također, da »Podravka« otkupljuje, zahvaljujući ugovorenoj suradnji, gotovo sve proizvedene viškove stoke na svojem užem području, što prije izgradnje novog mesnog kompleksa nije bio slučaj.

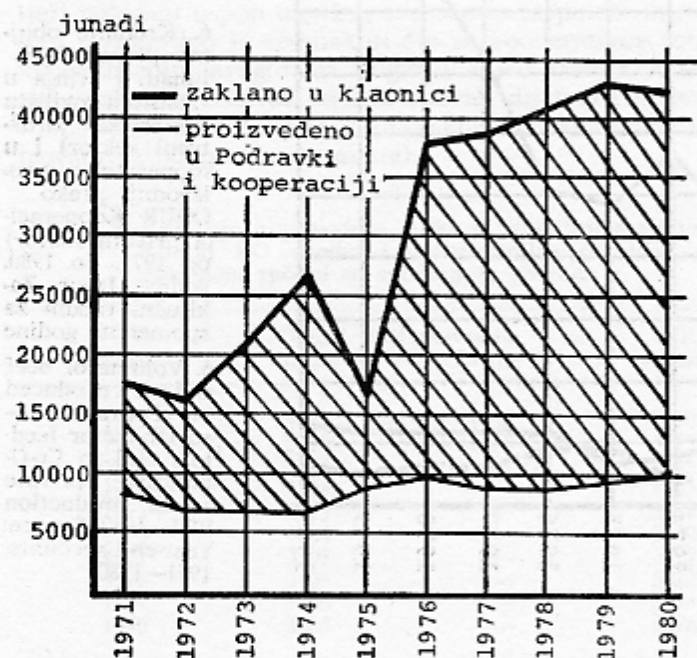
6. Kretanje obujma proizvodnje junadi i svinja u vlastitom tovilištu »Podravka« (društveni sektor) i u kooperativnoj proizvodnji preko OOUR Kooperacija (privatni sektor) od 1971. do 1980. godine. Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

6. Volume of beef and pork produced at »Podravka« — social sector feedlots and in Co-Operative private sector production 1971—1980. Source: Year-end accounts, 1971—1980.

Tablica 7. Kretanje odnosa zadovoljavanja potreba »Podravke« za nekim osnovnim sirovinama na lokalnom tržištu (proizvodnji) od 1971. do 1980. godine. Izvor: zaključni računi za spomenute godine.

Godina	Zaklano u OOUR Klau-nica (junad)	Proizvedeno i otkupljeno u općini KPC	Posto	Komada	
				Posto zadovolj. u voću	Posto zadovolj. u povrću
1971	17315	7911	45,5	—	—
1972	15907	6498	40,8	—	—
1973	20551	6743	32,8	14,0	3,6
1974	26233	6383	24,3	16,2	4,6
1975	16598	8013	48,2	3,0	9,9
1976	37043	9804	26,5	21,5	12,8
1977	38816	8322	21,4	15,0	20,5
1978	40731	8793	21,6	19,1	23,1
1979	43500	9184	21,1	4,1	16,2
1980	44800	9940	22,6	11,4	4,9

S obzirom na brzu investicijsku izgradnju, prerađivački kapaciteti »Podravke« rastu neuporedivo brže od proizvodnje potrebnih sirovina na užem području, pa je stoga razumljiva orijentacija na oslanjanje na široko (jugoslavensko, pa i iz uvoza) agrarno područje. Međutim, taj nesklad između kapaciteta i izdašnosti izvora sirovina nalaže u budućnosti potrebu još čvršćeg povezivanja prerađivačke industrije i proizvođača agrarnih proizvoda, a to znači još veći međusobni utjecaj (i međuzavisnost), što se pogotovo odnosi na kraj blizu tvornice. Prema tome, utjecaj razvijenog agro-industrijskog kompleksa na mijenjanje obujma i strukture poljoprivredne proizvodnje u Podravini bit će sve veći i donosit će zapažene inovacije u prostoru i životu ovdašnjih ljudi.

7. Nesrazmjer rastućih kapaciteta »Podravkine« klaonice i lokalne proizvodnje stoke. Kretanje broja zaklanih goveda u OOUR Klaonica i utovljenih grla u »Podravkinim« tovilištima i kooperativnoj proizvodnji preko OOUR Kooperacija u Podravini. Izvor: Zaključni računi za spomenute godine

7. Disproportionate growth in capacity of the Podravka slaughterhouse and local livestock production.

Number of slaughtered cattle in the Slaughterhouse Department and fattened head in the Podravka feedlots in Co-Operative production. Source: Year-end accounts.

Promjene u oblicima suradnje i prostornom rasporedu kooperanata

S obzirom da se ratarska i stočarska proizvodnja može i u Podravini ponajprije povećati kod individualnih poljoprivrednika, jer tu se još uvijek kriju najizdašnije unutrašnje rezerve, logično je da »Podravka« s posebnom pažnjom razvija različite modalitete kooperativnih odnosa na selu. Budući da je dosad bilo vrlo mnogo promašaja u vođenju naše ukupne (društvene) politike prema selu, što je imalo negativnih posljedica na razinu proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, ovi kooperativni odnosi niti u Podravini nisu dovoljno sistematski i smišljeno razvijani, pa optimalnija rješenja valja još tražiti.

Od 1972. godine, kada je u okvir »Podravke« integrirana kompletna društvena poljoprivredna proizvodnja i organizacija kooperativnih odnosa s poljoprivrednicima, prisutna je smišljenija i kontinuirana politika čvršćeg povezivanja industrije i sela, a prvenstveno s robnim proizvođačima poljoprivrednih proizvoda (što ubrzava diferencijaciju na selu). »Podravka« odmah osniva (1973.) posebnu OOUR Kooperacija, zapošljava nove stručnjake i omogućuje samoupravno organiziranje poljoprivrednika-kooperanata i njihovo utjecanje ne samo na stjecanje već i djelomično na raspodjelu ostvarenog dohotka. Kasnije je ta prostorna organizacija suradnje s kooperantima proširivana i usavršavana, s tendencijom decentralizacije. Godine 1979. osniva se posebna radna organizacija RO »Podravka-Kooperacija«, koja, osim radne zajednice u Koprivnici i nekih proizvodno-trgovačkih osnovnih organizacija u druženog rada, zasniva svoje djelovanje na šest osnovnih organizacija kooperanata (Koprivnica, Đelekovec, Hlebine, Novigrad, Rasinja i Sokolovac). To je bitna promjena u samoupravnom i dohodovnom smislu, jer su kooperanti još direktnije zainteresirani za zajednički ostvaren dohodak, a i prestorno je približno upravljanje neposrednim proizvođačima na selu. Ova organizacijska shema i dalje se usavršava osnivanjem 1981. godine posebne RO »Podravka-Agrotrgovina« radi sređivanja odnosa u posredništvu između proizvođača poljoprivrednih proizvoda i tržišta.

Suštinske promjene zbivaju se i trebaju se odvijati u usavršavanju međusobnih ugovornih odnosa između industrije i proizvođača poljoprivrednih proizvoda. Danas u ugovornim odnosima »Podravke« i kooperanata egzistira čak dvadesetak različitih modaliteta, od običnog avansiranja proizvodnje do stupanja robnog proizvođača u radni odnos. Najniži oblik ove kooperativne suradnje predstavljaju ugovori o avansiranju proizvodnje: »Podravka« u avans daje poljoprivredniku određeni iznos novca ili određenu količinu stočne hrane, ili pak kreditira izgradnju gospodarskih zgrada i nabavku poljoprivredne mehanizacije, te za to traži protuuslugu u adekvatnoj vrijednosti stoke ili ratarskih proizvoda. Ovi odnosi gotovo su ravni kupoprodajnim, ali je ipak ugovorom predviđeno zajedničko sudjelovanje u riziku i u eventualnoj ekstra dobiti.

Međutim, sve je veći broj upravo onih kooperativnih ugovora, koji čvršće vežu industriju i poljoprivrednika, te se time ostvaruje veći međusobni utjecaj i zavisnost. U Podravini se ovakvi kvalitetniji ugovori ponajviše odnose na uzgoj stoke, jer je ovdje sve podređeno toj proizvodnji. Ugovorom u kooperaciji »Podravka« osigurava kooperantu sve osim tovišta i živog rada kooperanta. Dakle, seljak daje svoj rad i prostor, a industrija osigurava ne samo siguran otkup i cijene, već i tovnj materijal, stočnu hranu, veterinarski nadzor, prijevoz i drugo. Uz to, industrija (zajedno s bankama) odobrava kooperantima povoljne kredite za nabavku opreme i izgradnju tovišta, organizira valjani otkup mlijeka i slično. Važna komponenta te suradnje je i samoupravna organiziranost takvih robnih proizvođača, te njihovo odgovorno i izravno sudjelovanje u snošenju rizika, ali i u raspodjeli stečenog dohotka i ekstra dohotka. Preko ovakvih robnih proizvođača najbrže se šire inovacije i ostvaruje proizvodna diferencijacija.

Broj kooperanata (ugovora) je zadnjih deset godina, doduše, opao za oko 1500 (od 5026 u 1972. na 3504 u 1980. godini), ali je fizički obujam proizvedenih proizvoda porastao i nastavlja takvu tendenciju. Značajne

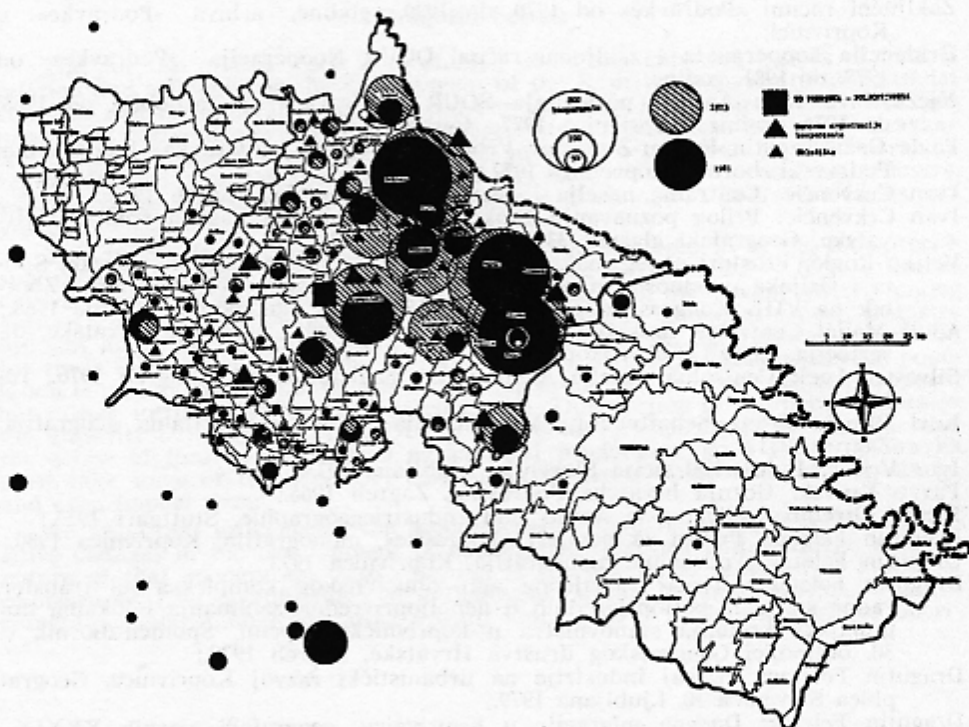
promjene zbile su se i u prostornom rasporedu kooperanata, jer se inovacije gotovo koncentričnim krugovima šire sve dalje od izvorišta (Koprivnice). S jedne strane brže se odvija proces transfera radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja (uz trajne odlaske sa sela ili uz jačanje dnevnih migracija) upravo u naseljima koja su bliža Koprivnici, a s druge strane u ovim selima opada broj kooperanata. Naprotiv, broj kooperanata raste u udaljenijim naseljima, na rubovima općine, da bi sve više poljoprivrednika ugovorno vezivalo svoju proizvodnju s »Podravkom« i iz naselja koja se nalaze u okolnim općinama (osobito Križevci, zatim Ludbreg, Đurđevac, Bjelovar i Čakovec). U ove procese uključilo se podosta i poljoprivredno stanovništvo siromašnije (agrarno) Bilogore i Kalnika, tako da se inovacije (pod utjecajem prerađivačke industrije) brže šire i u tim tradicionalnim i antarkičnim agrarnim naseljima.

Analiza prostornog rasporeda »Podravkinih« kooperanata ukazuje da se promjene zbivaju razmjerno brzo: 1973. je čak 73,1 posto kooperanata stanovalo u naseljima u krugu udaljenom od Koprivnice do 10 kilometara, da bi se taj odnos u 1981. godini smanjio na 52,2 posto. U svim velikim podrav-

Tablica 8. Broj kooperanata »Podravke« u nekim (važnijim) naseljima koprivničke i susjednih općina 1973. i 1981. godine. Izvor: evidencija kooperanata u OOUR Kooperacija

Naselje	1973	1981	Broj stn. 1981.	Km od Koprivnice
Babotok	—	22	186	37
Bregi Koprivnički	148	43	1759	4
Čvrstec	—	112	1131	31
Delovi	18	48	352	21
Donji Mosti	—	21	315	30
Duga Rijeka	10	24	212	26
Đelekovec	233	196	1586	9
Gabajeva Greda	20	31	262	21
Hlebine	243	202	1581	18
Hudovljani	34	59	197	11
Imbriovec	40	63	579	12
Ivanec Koprivnički	168	63	1510	3
Javorovac	18	31	134	23
Koprivnica	203	127	20759	—
Kutnjak	31	45	472	21
Kuzminec	30	49	451	14
Ladislav	14	37	167	22
Legrad	120	52	1671	19
Miholjanec	—	27	505	26
Novigrad Podravski	113	70	2406	18
Peteranec	173	102	1694	4
Rasinja	32	19	1090	9
Reka	98	63	1478	5
Repaš	—	39	691	27
Sigetec	258	214	1365	14
Sokolovac	31	48	600	15
Srem	20	44	321	19
Subotica Podravska	42	31	719	9
Torčec	94	71	866	8
Veliki Poganac	51	75	389	21

skim naseljima procesi deagrarizacije su znatno brži, pa tako opada i broj kooperanata: primjerice, u Koprivničkim Bregima je 1973. bilo 148 »Podravkinih« kooperanata a 1981. godine samo 43, taj broj se u Đelakovcu smanjio od 233 na 196, u Hlebinama od 243 na 202, u Legradu od 120 na 52, Novigradu Podravskom od 113 na 70, Peterancu od 173 na 102, Reki od 98 na 63, itd. Istovremeno, raste broj kooperanata u udaljenijim i mahom manjim naseljima, gdje procesi deagrarizacije nisu još dosegli tako intenzivni stupanj (vidi Tablicu 8. i kartogram rasporeda kooperanata 1973. i 1981.).

8. Raspored broja kooperanata (svih vrsta) vezanih uz RO »Podravka-Kooperacija« 1973. i 1981. godine, te današnje organizacijske jedinice za kooperaciju u općini Koprivnica. Izvor: evidencija kooperanata OOUR Kooperacija za spomenute godine

8. Distribution of the number of private farmers connected with Department for Co-operation of »Podravka« 1973. and 1980, and today's organizational units for Co-operation in the Koprivnica comune. Source: Evidence of the Co-operative OOUR, 1973, 1980.

Raspored i promjene u rasporedu kooperanata nisu izričito rezultat gospodarskih i socijalnih zakonitosti i uzroka, već i društvenih dogovora (administrativnih razloga), te drugih faktora. Među ostalim, sada se liberalnije prelaze općinske međe (koje su još uvijek vrlo čvrste i destimulativne), pa je sve više kooperanata »Podravke« i izvan koprivničke komune: Također sam broj kooperanata ne otkriva u cjelini pravo stanje i domete

kooperacije, jer pravih robnih proizvođača ima relativno malo među (brojnim) kooperantima s agrarno neatraktivne Bilo-gore ili Kalnika. Analiza proizvodne i posjedovne strukture kooperanata otkriva da se ipak glavno težište kooperativne proizvodnje nalazi još uvijek u neposrednoj koprivničkoj okolini, odnosno u naseljima na plodnoj podravskoj ravni.

LITERATURA

- Zaključni računi »Podravke« od 1970. do 1980. godine, arhiva »Podravke« u Koprivnici;
- Evidencija kooperanata i zaključni računi OOUR Kooperacija »Podravke« od 1972. do 1981. godine;
- Nježić-Kuruc-Ikić: Analiza poslovanja SOUR »Podravke« za razdoblje od 1966. do 1976. godine, Koprivnica 1977., šapirografirano;
- Pavle Gaži-Dragutin Feletar-Zvonimir Vrban-Petar Matić: »Podravka« i Podravina, Podravski zbornik, Koprivnica 1977.;
- Ivan Crkvenčić: Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Zagreb 1976.;
- Ivan Crkvenčić: Prilog poznavanju funkcionalnog obilježja naselja središnje Hrvatske, Geografski glasnik 33, Zagreb 1971/1972.;
- Veljko Rogić: Prostori općeg makroregionalnog centraliteta Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka u odnosu na regionalizaciju ekonomskog programiranja, Zbornik na VIII. Kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija, Skopje 1968.;
- Adolf Malić: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, disertacija, Zagreb 1978., rukopis;
- Silvester Laci: Centralna naselja Međimurja, magistarski rad, Zagreb 1976., rukopis;
- Karl Ruppert-Franz Schaffer-Jörg Maier-Reinhard Paesler: Socijalna geografija, Zagreb 1981.;
- Igor Vrišer: Industrijalizacija Slovenije, Ljubljana 1973.;
- Pavao Kurtek: Gornja hrvatska Podravina, Zagreb 1966.;
- Ernest Otremba: Allgemeine Agrar- und Industriegeographie, Stuttgart 1953.;
- Dragutin Feletar: Prilozi za povijest »Podravke«, monografija, Koprivnica 1980.;
- Dragutin Feletar: Podravina, monografija, Koprivnica 1973.;
- Dragutin Feletar: Utjecaj razvijenog agro-industrijskog kompleksa na transfer radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja i lokalna migracijska kretanja stanovništva u koprivničkoj općini, Spomen-zbornik o 30. obljetnici Geografskog društva Hrvatske, Zagreb 1979.;
- Dragutin Feletar: Utjecaj industrije na urbanistički razvoj Koprivnice, Geographica Slovenica 10, Ljubljana 1979.;
- Dragutin Feletar: Dnevne migracije u Koprivnicu, geografski glasnik XXXIX., Zagreb 1977.;
- Dragutin Feletar: Suvremene strukturne promjene u demografskoj slici općine Koprivnica, Zbornik radova Fakulteta organizacije i informatike, Varaždin 1977.;
- Dragutin Feletar: Razvoj agroindustrijskog kompleksa na primjeru SOUR »Podravka« Koprivnica, rad za UNIDO, Wien 1981.

Summary

THE INFLUENCE OF INDUSTRY ON AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND ORGANIZATION OF CO-OPERATORS AS SEEN AT »PODRAVKA« KOPRIVNICA

by

Dragutin Feletar

The purpose of this work is to identify some elements and factors of mutual relation and influence on the development of the Koprivnica agricultural-industrial complex and its immediate agricultural environment. In the first portion of this paper, the degree of development of the agricultural-industrial complex »Podravka« is treated as a fundamental factor of the innovation processes in the Podravina region. Data is given on the rapid rise of the Koprivnica foodprocessing industry, which became the basic instrument and source of change in Podravina farms and villages.

This paper also documents changes which the development of the food-processing industry effected in the use of cultivated land in Podravina — from intensive cultivation (hydromelioration) to recognizable changes in the sowing pattern among various crops (to the benefit of vegetables and other industrial crops). Industry brought about significant changes in the total volume of agricultural production for trade in Koprivnica and the surrounding area. Although the agricultural population is rapidly falling, the output of farming crops and livestock has not dropped, but rather, in the majority of categories risen. This portion of the paper discusses the disparity between the rapid growth of processing capacity of »Podravka« and the scope of local non-processed agricultural production: as a result, Podravka must take some of the necessary raw materials from other areas of Yugoslavia, and even import them.

An important influence of the food-processing industry is expressed in the positive changes in the development of cooperative relations with farmers, and the nature of that cooperation. Also essential is the developed program of Podravka co-operators, (the manufactures of agricultural products), in Podravina, where a perceptible innovational spreading toward more distant settlements can be observed.